

KS. BOLESŁAW KUMOR
Lublin

POWSTANIE I ORGANIZACJA INSTYTUTU HISTORII KOŚCIOŁA PRZY KUL

Powstanie niepodległego Państwa Polskiego (1918) i duże wolności, zagwarantowane Kościołowi w konkordacie z 10 lutego 1925 r., wpłynęły pozytywnie na rozwój nauk teologicznych, z historią Kościoła włącznie. Do dwóch istniejących wydziałów teologicznych z katedrami historii Kościoła (na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie) doszły trzy nowe wydziały teologiczne z katedrami historii Kościoła: na Uniwersytecie Warszawskim (1918), na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (1919) i na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1922). Dużym osiągnięciem w tym zakresie było utworzenie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego drugiej katedry: historii Kościoła w Polsce, i powierzenie jej najlepszemu znawcy przedmiotu – ks. Janowi Fijałkowi (1919)¹. Podobnym osiągnięciem było utworzenie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie katedry historii Kościoła w Polsce i na Rusi i powierzenie jej ks. Józefowi Umińskiemu (7 VIII 1930)².

Tych siedem katedr uniwersyteckich w 1939 r. miało następującą obsadę:

w Krakowie katedrę historii Kościoła powszechnego prowadził od 1927 r. abp Michał Godlewski (1872-1956), świetny znawca dziejów Kościoła w zaborze rosyjskim na ziemiach zabranych³;

katedrę historii Kościoła w Polsce na Uniwersytecie Jagiellońskim po przejściu ks. J. Fijałka na emeryturę otrzymał w 1930 r. jego uczeń, kapłan diecezji chełmińskiej, znawca kościelnych dziejów Pomorza i diecezji krakowskiej, ks. Tadeusz Glemma (1895-1958)⁴;

we Lwowie katedra historii Kościoła powszechnego była nie obsadzona, a supletem przy niej był ks. Teofil Długosz (1887-1971), twórca i pierwszy redaktor "Przeglądu Teologicznego", zajmujący się głównie dziejami Kościoła na Rusi (w tym zakresie habilitował się w 1937 r.)⁵;

¹ W. S e m k o w i c z, *Fijałek Jan Nepomucen*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 6, red. W. Konopczyński, Kraków 1948, s. 441.

² *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1933*, Lwów 1934, s. 41, 130.

³ M. Ż y w c z y ń s k i, *Godlewski Michał*, PSB, t. 8, red. K. Lepszy, Kraków 1959-1960, s. 181-182; H. E. W y c z a w s k i, *Godlewski Michał*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich* (dalej: SPTK), t. 5, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 453-461.

⁴ J. M i t k o w s k i, *Glemma Tadeusz*, PSB, t. 8, s. 44-45; H. E. W y c z a w s k i, *Glemma Tadeusz*, SPTK, t. 5, s. 443-447.

⁵ H. E. W y c z a w s k i, *Długosz Teofil*, SPTK, t. 5, s. 302-307.

katedrę historii Kościoła w Polsce i na Rusi posiadał od 1930 r. ks. Józef Umiński (1888-1954), autor dwutomowego podręcznika uniwersyteckiego *Historia Kościoła*⁶;

w Warszawie po ks. H. Likowskim (1876-1932), który zajął się prymasostwem polskim, katedrę historii Kościoła objął w 1932 r. kapłan archidiecezji lwowskiej, znawca dziejów Ormian polskich, badacz i wydawca polskich ksiąg liturgicznych, ks. Zdzisław Obertyński (1894-1978), późniejszy organizator i współredaktor czterotomowego podręcznika *Historia Kościoła w Polsce*⁷;

w Wilnie katedrą historii Kościoła kierował ks. Czesław Falkowski (1887-1969), późniejszy biskup łomżyński (1949-1969), autor licznych biogramów w *Polskim słowniku biograficznym*⁸;

katedra historii Kościoła na KUL do 1929 r. była nie obsadzona, chociaż utworzono ją już w 1922 r.⁹

Poważna różnica w ratio studiorum zachodziła między poszczególnymi katedrami historii Kościoła i wydziałami teologicznymi. W Krakowie, Lwowie i Wilnie katedry te służyły dydaktyce i kształceniu kleryków diecezjalnych na księży i nie posiadały odrębnego studium doktoranckiego. Na seminariach z historii Kościoła, które prowadzono, powstawały raczej nieliczne dysertacje magisterskie. Dysertacje doktorskie pisano przy konsultacji z profesorem. Tak na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie przy dwóch katedrach historii Kościoła w latach 1918-1939 powstało łącznie 38 rozpraw doktorskich¹⁰. W Warszawie natomiast i w Lublinie przyjęto inne ratio studiorum. Historia Kościoła była jedną z specjalizacji na wydziale teologicznym, na którą przyjmowano po ukończeniu pięcioletnich studiów teologicznych. Osobne seminaria i wykłady monograficzne zapewniały lepsze przygotowanie naukowe doktorantom.

Następstwa II wojny światowej dla nauk historyczno-kościelnych były początkowo prawie tragiczne. Poza wschodnią granicą Polski pozostały dwa uniwersytety z trzema katedrami historii Kościoła; katedry te zniosły władze sowieckie i litewskie po okupacji tych terenów. Próby utworzenia po 1945 r. wydziału teologicznego na Uniwersytecie Wrocławskim nie powiodły się. We wrześniu 1954 r., w okresie największego nasilenia terroru komunistycznego w Polsce, uległy likwidacji dwa dalsze wydziały teologiczne – w Krakowie i Warszawie. W miejsce dotychczasowych trzech katedr historii Kościoła (2 w Krakowie, 1 w Warszawie) na nowo powstałej (1954) Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie utworzono tylko dwie katedry historii Kościoła: katedrę historii Kościoła powszechnego i katedrę historii Kościoła w Polsce.

Jeszcze tragiczniejsza była sytuacja na odcinku samodzielnych pracowników naukowych, habilitowanych w zakresie historii Kościoła. Dość wspomnieć, że w roku akademickim 1958/59 było ich tylko pięciu: ks. doc. dr M. Rechowicz (KUL), ks. prof. dr Mieczysław Żywczyński (KUL), ks. doc. dr E. H. Wyczawski (ATK), ks. doc. dr Teofil Długosz (ATK) i odesłany na przedwczesną emeryturę ks. prof. dr Zdzisław Obertyński.

W listopadzie 1944 r. wznowił swoją działalność Katolicki Uniwersytet Lubelski. W sytuacji, kiedy na skutek zmian politycznych uległy kasacji trzy z siedmiu katedr historii Kościoła, stało się rzeczą konieczną odnowienie tej katedry na tym Uniwersytecie, co poparł ówczesny rektor ks. Antoni Słomkowski. Katedrę historii Kościoła Senat Akademicki KUL powierzył w dniu 16 października 1946 r. ks. doc. drowi Mieczysławowi Żywczyńskiemu (1901-1978), kapłanowi diecezji płockiej, który się habilitował u ks. J. Umińskiego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego (5 XII 1945), a zatwierdzenie ministerialne otrzymał 22 marca 1946 r. To on dzięki osobistej pracy i licznym wyjazdom zorganizował bibliotekę zakładową historii Kościoła. Przez cztery lata ks. Żywczyński, jeden z najlepszych znawców dziejów Kościoła i Europy w XIX w., był jedynym profesorem historii Kościoła na KUL¹¹.

⁶ L. Grzebień, *Umiński Józef*, SPTK, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 339-343.

⁷ L. Grzebień, *Obertyński Zdzisław*, SPTK, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 575-576.

⁸ E. Ozorowski, *Falkowski Czesław*, SPTK, t. 5, s. 354-356.

⁹ Z. Zieliński, *Historia Kościoła na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918-1968*, "Roczniki Teologiczno-Kanoniczne", 15(1968), z. 4, s. 7-9.

¹⁰ K. Lewicki, *Wykaz promowanych na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1796-1939*, "Nasza Przeszłość", 7(1958), s. 316-318.

¹¹ F. Stopniak, *Żywczyński Mieczysław*, SPTK, t. 7, s. 525-533.

W dniu 18 października 1950 r. Senat Akademicki KUL powołał ks. Mariana Rechowicza (1910-1983), kapłana archidiecezji lwowskiej, na stanowisko profesora kontraktowego przy katedrze historii Kościoła w starożytności chrześcijańskiej i historii teologii na Wydziale Teologicznym KUL. Ks. Rechowicz habilitował się 15 grudnia 1947 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na zatwierdzenie habilitacji musiał czekać prawie dziesięć lat¹². Po wyborze na rektora KUL i otrzymaniu nominacji na profesora nadzwyczajnego, wbrew oporowi ks. M. Żywczyńskiego, ks. Rechowicz przeprowadził przed 1 września 1957 r. podział historii Kościoła na trzy katedry (starożytność chrześcijańska, średniowiecze oraz czasy nowożytne i najnowsze) i sam objął kierownictwo katedry historii Kościoła w średniowieczu. Ks. M. Żywczyńskiemu powierzono katedrę historii Kościoła w czasach nowożytnych i najnowszych. Ten fakt poróżnił obydwu profesorów na długie lata.

Dalszym etapem rozbudowy sekcji historii Kościoła i poszerzenia specjalizacji było powierzenie wykładów z historii Kościoła wschodniego ks. Bogusławowi Waczyńskiemu TJ (1958)¹³, z patrologii ks. Janowi M. Szymusiakowi TJ (1958)¹⁴, a z liturgiki historycznej ks. Wacławowi Schenkowi (1956)¹⁵. W 1958 r. podjął wykłady z metodologii i nauk pomocniczych historii Kościoła ks. Stanisław Librowski, kapłan diecezji wrocławskiej¹⁶, a w 1962 r. z zakresu organizacji Kościoła w Polsce niepodległej – ks. Bolesław Kumor.

Najdonioślejsze znaczenie organizacyjne dla historii Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim miało utworzenie Instytutu Historii Kościoła. Jego inicjatorem był ks. Marian Rechowicz, ówczesny rektor KUL. Od początku współpracował z nim ks. M. Żywczyński, a posiedzeniom i dyskusjom nad strukturą przyszłego Instytutu sekretarował ks. Bolesław Kumor. Podstawą dyskusji była organizacja i ratio studiorum Wydziału Historii Kościoła na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, jedyna tego typu uczelnia na świecie. Pragnę podkreślić, że starania o papieską erekcję Instytutu Historii Kościoła odbywały się bez wiedzy i bez udziału Rady Wydziału Teologicznego i Senatu Akademickiego KUL. Twórcą Instytutu bowiem obawiał się, że jego plan może być unicestwiony tak ze strony Rady Wydziału, jak też Senatu Akademickiego KUL.

Dzięki osobistym staraniom ks. rektora Mariana Rechowicza w Rzymie Kongregacja Seminariorów i Uniwersytetów dokumentem z dnia 6 lutego 1964 r. erygowała Instytut Historii Kościoła przy Wydziale Teologicznym KUL. Dokument ten wszedł w życie dnia 1 października 1964 r. Nowo utworzony Instytut obejmował siedem katedr: historii Kościoła w starożytności chrześcijańskiej (otrzymał ją w 1965 r. ks. B. Kumor, habilitowany w 1959 r.); historii Kościoła w średniowieczu (ks. rektor Marian Rechowicz); historii Kościoła w czasach nowożytnych i najnowszych (ks. Mieczysław Żywczyński, katedra historii Kościoła w czasach nowożytnych jako kierownik); nauk pomocniczych historii Kościoła (ks. Stanisław Librowski, habilitowany na Uniwersytecie Warszawskim w 1965 r.); patrologii (ks. Jan Maria Szymusiak, habilitowany na KUL w 1966 r.); archeologii chrześcijańskiej (katedra ta nie miała nigdy własnego kierownika; p.o. był ks. B. Kumor, a wykłady z tego zakresu prowadzili ks. Antoni Liedtke (1964-1969) z Pelplina, świetny znawca przedmiotu, a następnie ks. Franciszek Stopniak. Po 1975 r. katedra ta została zniesiona, z dużą szkodą, a w jej miejsce utworzono katedrę historii teologii, którą otrzymał ks. H. D. Wojtyśka. Ale i ta katedra nie ma zbyt wielkiego szczęścia.

Po przejściu ks. M. Żywczyńskiego na emeryturę (1972) katedrę historii nowożytnej otrzymał ks. B. Kumor, a katedrę historii "nowoczesnej" Kościoła uczeń ks. Żywczyńskiego, ks. Zygmunt Zieliński. Nieco później na wniosek ks. Zielińskiego katedra ta została przemianowana na "katedrę historii Kościoła w XIX i XX wieku". W ostatnich latach nastąpiła jeszcze jedna zmiana organizacyjna w Instytucie Historii Kościoła: na wniosek Instytutu Rada Wydziału Teologicznego utworzyła przy Instytucie stały etat dla

¹² B. K u m o r, *Rechowicz Marian Józef*, PSB, t. 30, s. 699-700.

¹³ L. G r z e b i e ń, *Waczyński Bogusław*, SPTK t. 7, s. 357-358.

¹⁴ Z i e l i ń s k i, dz. cyt., s. 22-23.

¹⁵ J. J. K o p e ń, *Formacja kapłańska i naukowa oraz kierunki badań nad liturgią ks. prof. Wacława Schenka*, [w:] *Studia liturgiczno-pastoralne*, t. 1: *Profesor i duszpasterz. Księga pamiątkowa ku czci ks. Wacława Schenka*, Opole 1988, s. 90.

¹⁶ B. K u m o r, *Ks. Profesor Stanisław Librowski*, "Roczniki Teologiczno-Kanoniczne", 31(1984), z. 4, s. 8.

pracownika naukowego zajmującego się dziejami Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Etat ten powierzone dr Grażynie Karolewicz.

Ratio studiorum Instytutu Historii Kościoła zrezygnowało całkowicie z przedmiotów teologicznych, a zwiększało niepomernie liczbę przedmiotów historycznokościelnych. Przedmioty te podzielono na trzy grupy: dyscypliny główne, dyscypliny specjalne i dyscypliny pomocnicze. Studium licencjackie przewiduje zasadniczo studia dwuletnie. Trzeci rok studiów należy ściśle do studiów doktoranckich. Obecnie obsada personalna katedr przedstawia się następująco: katedra historii Kościoła w starożytności chrześcijańskiej – ks. bp prof. nadzw. Jan Śrutwa; katedra historii Kościoła w średniowieczu – ks. prof. nadzw. dr Marek Zahajkiewicz; katedra historii Kościoła w czasach nowożytnych – ks. prof. zw. Bolesław Kumor; katedra historii Kościoła w XIX i XX wieku – ks. prof. zw. Zygmunt Zieliński; katedra nauk pomocniczych historii Kościoła – ks. doc. dr Anzelm Weiss; katedra patrologii – ks. prof. nadzw. dr Franciszek Drączkowski; katedra historii teologii – ks. prof. nadzw. Henryk D. Wojtyśka (od 4 lat na urlopie).

Z Instytutem Historii Kościoła związany jest osobowo Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych. Dla Instytutu ma on kolosalne znaczenie. Dzięki staraniom i pracy ks. Stanisława Librowskiego Ośrodek otrzymał półrocznik "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" (1959), redagowany od początku dotąd przez ks. S. Librowskiego. Dotąd ukazało się 57 tomów "Archiwów". Są one niewątpliwie dziełem redaktora. Drugim osiągnięciem Ośrodka ABMK było utworzenie przez ks. B. Kumora przy Katolickim Uniwersytecie w formie mikrofilmów największego archiwum kościelnego w Polsce. Już dzisiaj archiwum to obejmuje tysiące pozycji archiwaliów kościelnych polskich i zagranicznych, głównie z okresu Polski niepodległej. Od 1964 r. ukazuje się osobny zeszyt "Historia Kościoła" w "Rocznikach Teologiczno-Kanonicznych", a od 1968 r. "Studia Historyczne", zamienione w 1981 r. na "Prace Instytutu Historii Kościoła".

THE ESTABLISHMENT AND ORGANIZATION OF THE INSTITUTE OF THE CHURCH'S HISTORY AT THE CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN

S u m m a r y

Before 1939 there were 7 chairs of the Church's history at the theological faculties in Cracow, Warsaw, Lvov, Vilnius and Lublin in the then Poland. In Cracow and Lvov worked two separate chairs of the Church's history in Poland. After 1945 only three theological faculties and four chairs of the Church's history (Cracow, Lublin, and Warsaw) remained within the borders of the new Polish State. In 1946 Fr Mieczysław Żywczyński took the chair of the Church's history at KUL which chair had been vacant for a couple of years. In 1950 there was established a separate chair of the Church's history in the Christian ancient times and the history of theology, and it was Fr dr Marian Rechowicz who was appointed to this chair. On September 1, 1957, three chairs of the Church's history: of the ancient times, Middle Ages, modern and contemporary history were created at the Faculty of Theology on September 1, 1957. Thanks to Fr Rector M. Rechowicz's personal engagement the Congregation of the Seminaries and Universities issued a document on 6th February 1964 which erected the Institute of the Church's History at the Theological Faculty at KUL. The Institute includes 7 chairs: the chair of the Christian ancient times (Fr Bolesław Kumor, then Fr bp Jan Śrutwa), the chair of the Middle Ages (Fr Marian Rechowicz, then Fr Marek Zahajkiewicz), the chair of the modern and contemporary history (Fr Mieczysław Żywczyński, then contemporary Fr Bolesław Kumor, 19th and 20th centuries – Fr Zygmunt Zieliński), the chair of auxiliary sciences and methodology (Fr Stanisław Librowski, then Fr A. Weiss), patrology (Fr Jan Szymusiak), then Fr Franciszek Drączkowski), the history to theology (Fr Marian Rechowicz, then Fr Henryk Wojtyśka). Three learned papers are connected with the Institute: "Archives, Libraries and Church Museums", Theological-canonical Annuals, and fascicles "The History of the Church" and "The Works of the Institute of the Church's History".